

Aleksandra Krstić¹

Nikola Jović

Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka

https://doi.org/10.18485/fpn_pz.2023.24.2

UDK 004.738.5:316.774(497.11)

Kako se novinari u Srbiji bore sa onlajn napadima - normalizacija digitalnog nasilja kao posledica izostanka institucionalne podrške

Apstrakt

U ovom radu predstavljamo rezultate i uvide iz kvantitativnog i kvalitativnog istraživanja sa novinarima u Republici Srbiji o digitalnom nasilju kojem su izloženi. Istraživačko pitanje na koje pokušavamo da damo odgovor odnosi se na to kako se na digitalno nasilje odgovara i reaguje na ličnom-profesionalnom nivou pojedinačnog novinara, a kako na digitalno nasilje i ugrožavanje bezbednosti novinara reaguje sistem, kako medijski, tako i pravno-institucionalni. Osnovna hipoteza našeg rada je da usled izostanka adekvatne institucionalne podrške u slučajevima digitalnog nasilja, novinari i novinarka razvijaju specifične mehanizme samozaštite. U prvom delu rada, analiziramo medijski kontekst, dok u drugom delu rada izlažemo metodološki dizajn sprovedenog istraživanja. U trećem delu rada predstavljamo podatke iz kvantitativne studije, dok u četvrtom delu rada predstavljamo uvide iz kvalitativne studije, odnosno intervju sa novinarima i novinarkama.

[1] Kontakt adresa autora: aleksandra.krstic@fpn.bg.ac.rs

Ključne reči

digitalno nasilje, institucionalna zaštita, posledice pretnji, novinari, Srbija

Uvod

Za samo nedelju dana tokom marta 2023. godine u Srbiji napadnut je fotoreporter novinske agencije Fonet dok je izveštavao sa skupa „Studenti za Kosovo“ u Beogradu, jedan od autora podkasta „Dobar, loš, zao“ na TV Nova S izmešten je na sigurnu lokaciju zbog pretnji smrću i konstantnih napada na društvenim mrežama, a dopisnik televizije N1 iz Kragujevca prijavio je pretnje i zastrašivanje zbog izveštavanja o protestu radnika „Vodovoda“ u tom gradu. Ovo su samo najskoriji slučajevi napada na novinare i slobodu medija u Srbiji. Mnoge pretnje, uvrede i drugi oblici zastrašivanja se nikad ne prijave ili se o njima retko govori u javnosti. Napade i pritiske od različitih političkih, ekonomskih i drugih aktera trpe mnogi novinari i medijski radnici širom sveta. Osim fizičkih napada, izloženi su i verbalnim i psihološkim pretnjama na društvenim mrežama i digitalnim platformama. Svakodnevno suočavanje sa digitalnim nasiljem i mnogobrojnim oblicima onlajn uznemiravanja i zastrašivanja (govor mržnje, uvrede, pretnje i drugo) utiče na njihov rad, ali i na njihovo dobrostanje. Ovakvi napadi dolaze kako od pojedinaca, tako i od organizovanih grupa (botova) na društvenim mrežama. Rodna perspektiva ukazuje na to da su novinarke sve češće žrtve ovih napada. Novinarke su danas više nego ikad izložene onlajn nasilju – čak 41% novinarki širom sveta su meta onlajn napada, najčešće povezanih sa kampanjama širenja dezinformacija i lažnih vesti (Posseti et al., 2021). Čak i u razvijenim demokratijama, poput Sjedinjenih Američkih Država, zabeležen je porast onlajn uznemiravanja i nasilja nad novinarima. Ovaj trend je još izraženiji u državama nižeg stepena demokratičnosti i državama u kojima dolazi do

jačanja autoritarnih tendencija, kao što su Mađarska, Poljska, Slovenija i Srbija (Freedom House, 2019, 2022).

Republika Srbija od 2017. godine beleži konstantan pad na indeksima slobode medija. Prema izveštaju Reportera bez granica, Srbija je u 2022. godini bila najlošije ocenjena država na Zapadnom Balkanu. Za samo godinu dana, Srbija je sa 67.9 bodova 2021. godine, spala na 61.5 bodova u 2022. godini (Reporters without Borders, 2022). Osim toga, izveštaj *Media Freedom Rapid Response* za 2021. godinu upozorava da je Srbija jedna od država u kojima se beleži najveći broj „alarma“ koji ukazuju na različite vidove ugrožavanja novinarske bezbednosti. U tom izveštaju, Srbija se našla na drugom mestu, odmah iza Turske. Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) je u toku 2020. godine zabeležilo rekordan broj napada na novinare i novinarku u Srbiji u okviru *Baze napada na novinare*². Mnoge organizacije i institucije koje se bave zaštitom slobode medija i novinara, među kojima su Fondacija Slavko Ćuruvija, sajt bezbedninovinari.rs, CEPRIS i druge, godinama unazad upozoravaju na pogoršanje stanja u medijima, kao i na neefikasno rešavanje slučajeva ugrožavanja novinarske bezbednosti pred tužilaštvom i sudovima. Izveštaj Centra za istraživačko novinarstvo Srbije (CINS, 2023) o položaju istraživačkih novinarki u regionu Zapadnog Balkana pokazuje da je ugrožavanje bezbednosti istraživačkih novinarki izuzetno rodno obeleženo i najčešće iskazano kroz onlajn napade putem portala tabloida i društvenih mreža.

Metodološki pristup

Istraživanje koje smo sprovedeli imalo je za cilj da ispita stavove i percepcije novinara, urednika i direktora medija u Srbiji o uvredama, napadima i pretnjama sa kojima se suočavaju u digitalnom svetu. Kvantitativno i kvalitativno istraživanje obuhvata anketu sa 82 novinarku i dubinske intervju sa deset novinara, urednika i direktora nacionalnih i lokalnih medija u Srbiji. Anketno istraživanje³ koje je bilo fokusirano na onlajn bezbednost novinarki, sprovedeno je u septembru 2020. godine. Anketni upitnik je bio sastavljen od 51 pitanja, koja su se odnosila na percepciju lične bezbednosti i izloženosti na internetu, ugrožavanje radnih i profesionalnih prava, percepciju zaštitne uloge države i strukovnih udruženja, uticaj bezbednosnih rizika i pretnji na privatni život i odnos prema profesiji. Dubinski intervju detaljnije su ispitivali percepcije medijskih

[2] <https://www.bazenuns.rs/srpski/napadi-na-novinare>

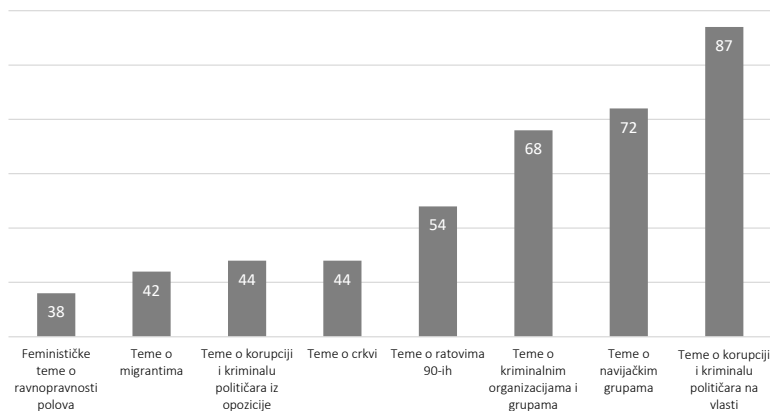
[3] Anketa je sprovedena u okviru projekta Nezavisnog udruženja novinara Srbije (NUNS) *Oснаžene novinarku = informisani građani*. Projekat je bio usmeren na jačanje uticaja medijskih organizacija na razvoj i primenu medijskih politika u skladu sa najvišim evropskim standardima i praksom, kao i doprinos demokratskom razvoju Srbije u medijskoj sferi. Na analizi rezultata ankete i pisanju izveštaja radili su Rade Đurić iz NUNS-a i doc. dr Nikola Jović sa Fakulteta političkih nauka. Za potrebe pisanja ovog rada NUNS je odobrio korišćenje podataka iz istraživanja sprovedenog u okviru projekta *Oснаžene novinarku = informisani građani*.

profesionalaca o glavnim oblicima uznemiravanja, napada i nasilja u digitalnoj sferi, konkretnim primerima, kao i svest novinara i novinarki o postojećim mehanizmima zaštite u redakcijama i uticaju koji uvrede i pretnje imaju na njihov lični i profesionalni život. Dubinski intervjui su sprovedeni u toku 2021. godine na teritoriji Republike Srbije. U radu će sva imena sagovornika i podaci o medijima u kojima rade biti anonimni.

Rezultati anketnog istraživanja

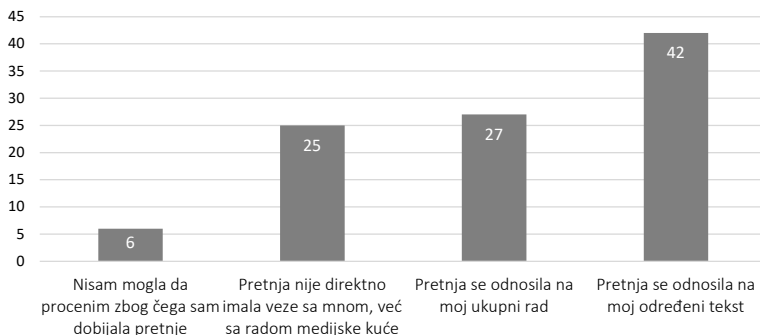
Podaci iz anketnog istraživanja pokazuju da je gotovo tri od četiri (75%) ispitanih novinarki bilo u situaciji da u toku rada na nekoj priči, zbog svesti o potencijalnim pretnjama i pritiscima, razmišlja o tome kako će njihova bezbednost i bezbednost njihove porodice biti ugrožena ukoliko tekst bude objavljen. U takvom „radnom ambijentu“ čak 44% novinarki je istaklo da se ne oseća slobodno da obavlja svoj novinarski posao profesionalno. Takođe, novinarke su istakle i da se najčešće suočavaju sa onlajn govorom mržnje, napadima i pretnjama kada izveštavaju o kriminalu i korupciji, navijačkim grupama, kriminalnim organizacijama i grupama, ali i temama o ratovima na prostorima bivše Jugoslavije, izbeglicama i migrantima i crkvi.

Grafikon 1: Teme koje izazivaju komentare koji se mogu povezati sa digitalnim nasiljem

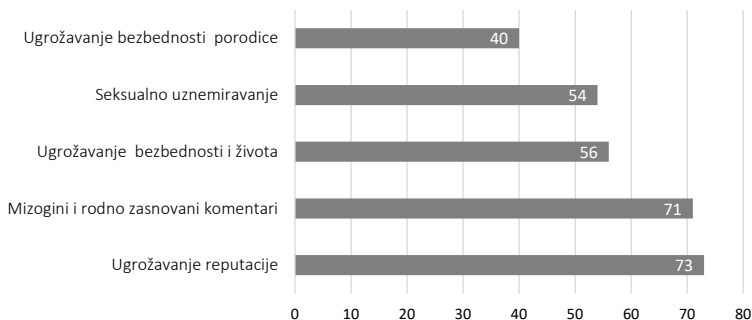
Rezultati istraživanja pokazuju da svaka treća novinarka ne zna svoja prava i šta bi trebalo da uradi kako bi se institucionalno zaštitila u slučaju da bude izložena napadima i pretnjama. Ovaj podatak je posebno važan u kontekstu činjenice da je poslednjih pet godina 36% ispitanih novinarki doživelo ugrožavanje bezbednosti zbog posla kojim se bave, a da je svaka treća novinarka u poslednjih pet godina doživela neki oblik onlajn napada i pretnji.

Grafikon 2: Na šta se pretnja odnosila

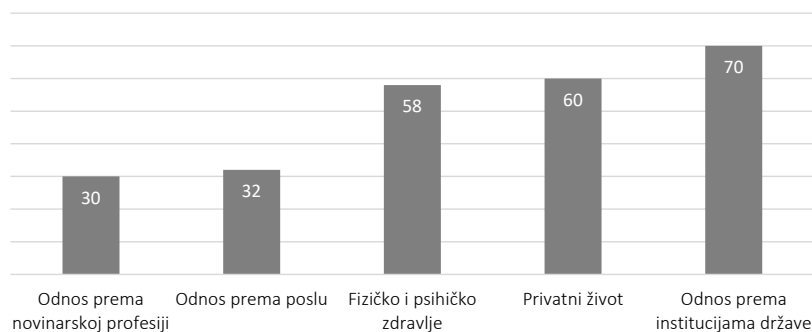
Za 28% napadnutih novinarki, pretnje i napadi su se pretvorili u višeme-sečno proganjanje. Kada je reč o identitetu onlajn „napadača”, 29% ispitanica navodi da nisu mogle da identifikuju ko im ugrožava bezbednost, 29% ispitanica je detekovalo političke stranke kao „napadače”, 27% ispitanica je utvrdilo da su u pitanju bili pojedinci, dok je 15% bilo napadnuto od strane neke organizovane grupe (nacionalističke, navijačke, kriminalne, itd.).

Grafikon 3: Sadržaj dobijenih pretnji

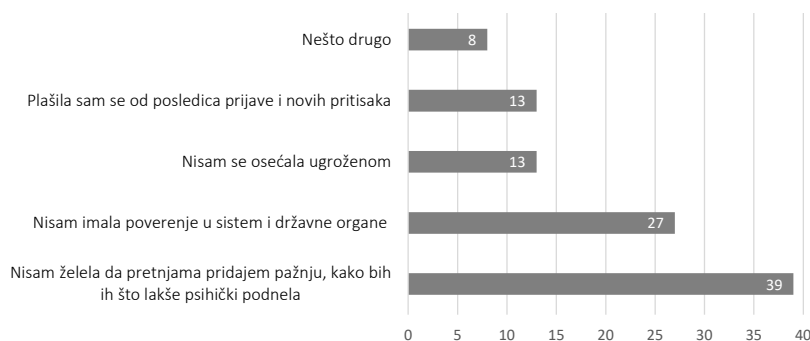
Podaci ukazuju na to da su novinarka pretnje najčešće dobijale putem komentara na društvenim mrežama (31%), putem poruka na društvenim mrežama (28%), zatim putem komentara na tuđim društvenim mrežama (16%), putem komentara na portalima (11%), putem elektronske pošte (8%) i putem komentara na društvenim mrežama lica povezanih sa novinarkama (6%). Ukoliko analiziramo efekte onlajn pretnji i napada, podaci pokazuju da ugrožavanje bezbednosti ima veoma negativan uticaj različitog intenziteta u različitim domenima privatnog i profesionalnog života novinarki.

Grafikon 4: Negativan uticaj pretnji u sledećim domenima života novinarki

Od ukupnog broja ispitanih novinarki svega 17% njih je prijavilo napade policiji i tužilaštvu, dok je 16% ispitanica obavestilo javnost i 16% udruženje novinara. Od ispitanica koje su se odlučile da koriste institucionalne mehanizme zaštite (policija/tužilaštvo), gotovo 70% njih nije bilo zadovoljno načinom na koji su državni organi reagovali. Svega 18% ispitanica kaže da su državni organi učinili da se osećaju dobro i uvaženo tokom procesa prijavljivanja napada na njih. Šta više, čak 42% anketiranih novinarki ističe da je proces nakon prijave pretnji državnim organima, doveo do dodatne traumatizacije.

Grafikon 5: Razlozi za nereagovanje

Najznačajniji problem u zaštiti bezbednosti novinarki, gotovo 70% ispitanih novinarki vidi u izostanku dosledne primene postojećih propisa i zakona, dok 22% ispitanica smatra da su potrebni novi propisi i zakoni koji bi na bolji način regulisali položaj novinara/ki. Takođe, 64% ispitanih novinarki smatra da bi dodatna obuka fokusirana na bezbednost novinarki na internetu mogla da bude od značajne koristi.

Novinarska perspektiva: uvidi iz intervjua sa novinarima i novinarkama

Uvidi o tipovima digitalnih napada i profilu „napadača“

Prema mišljenju novinara i novinarki, glavni oblici uznemiravanja u onlajn sferi su pretnje i uvrede. Najčešće se dobijene pretnje mogu razvrstati na one koje su upućene organizacijama i one upućene lično novinarima. Pretnje i uvrede medijskim organizacijama se najčešće upućuju putem komentara na sajtovima medija, digitalnim platformama za distribuciju medijskog sadržaja i profilima na društvenim mrežama. Sa pretnjama i uvredama novinari i novinarkе se najčešće suočavaju putem komentara i poruka na ličnim profilima na Tviteru, Fejsbuku i Instagramu.

Jedan od najčešćih oblika zastrašivanja novinara su organizovani i sinhronizovani napadi „botova“ na Tviteru, odakle, prema tvrdnjama intervjuisanih, najčešće kreću uvrede i pretnje. Novinari ističu da sada već dovoljno poznaju mehanizme funkcionisanja „botovskih“ napada, te da se takvi nalozi otvaraju „preko noći, namenski“ za tu svrhu (Intervju 7). Napadi sa jednog, najčešće anonimnog, naloga postaju sinhronizovani kada se na njih nadovežu drugi nalozi koji ponavljaju istu ili sličnu poruku, a kojima je glavni cilj da ili napadnu ili diskredituju novinare i medije u kome rade. Novinari se takođe suočavaju i sa napadima onih koji se ne slažu sa ideološkim i vrednosnim stavovima koje zastupaju: „Problem sa njima je što se oni osećaju da imaju dozvolu tako da se ponašaju, jer je to jedno nesankcionisano, nekontrolisano ponašanje. Oni kada vide da takve salve kritika, mržnje, napada dolaze od najviših državnih zvaničnika ili iz mejnstrim ili tabloidnih medija, zašto bi se onda oni suzdržavali da se isto tako ponašaju. To je jedna društvena klima koja je stvorena i u kojoj svako ima dozvolu u stvari da se tako ponaša“ (Intervju 1).

Prema mišljenju novinara, uvrede i pretnje na društvenim mrežama su povezane i sa negativnim narativima javnih ličnosti koje gostuju u najgledanijim TV programima ili daju izjave za najtiražnije tabloide: „Uvek počne tako što novinarku ili novinara uzme na zub neko ko je vrlo vidljiv... S obzirom na veliku vidljivost i veliki uticaj koji imaju, inspirišu razne“ (Intervju 4) i „kada se to nađe na mrežama, od anonimnih ljudi neko ko nije uključen u te događaje i ko nije politički angažovan, kada čita te komentare može da se opredeljuje i da stvara neki svoj sud“ (Intervju 2). Tako se na primer, intervjuisani sagovornici često susreću sa komentarima da su „priznali Kosovo“, da su „strani plaćenici“, da treba da ih „zatvore“. Novinarki beogradskog nedeljnika je kućna adresa objavljena na Jutjub snimku jedne organizacije, a suočila se sa ozbiljnim pretnjama „naslanjanjem snajpera na slepoočnicu, prirodnom hospitalizacijom i resetovanjem“ (Intervju 4). Dodatno zabrinjava to što novinari koji su intervjuisani ističu da se pretnje na društvenim mrežama prelivaju u „stvarni svet“ i da se kreću u rasponu od „dobronamernih“ saveta da pripaze o

čemu pišu, pa do fizičkog praćenja: „Ono što je problem kad su novinari u pitanju jeste njihova, ja bih rekao, nepromišljena hrabrost, odnosno njihovo uverenje da je to, ako ti neko preti zbog toga što si ti objavio, zapravo rizik profesije. I to jeste tačno, ali nije tačno da to ne treba da prijaviš” (Intervju 10).

Novinari se kvalifikuju kao „špijuni”, „alkoholičari”, „narkomani”, „izdajnici”, dok se novinarka se susreću sa seksističkim komentarima i uvredama, a o sebi često čitaju da su „glupe”, „neznalice”, „gadne”, „kurve” i kao neko ko bi „trebalo da rađa umesto da misli”. Osim toga, napadaju ih da su „antisrpkinja”, „fašistkinje” i „plaćenice”. Često se neprimereno komentariše i fizički izgled novinarki: „ona je ružna”, „ona je debela”, „vidi kako se obukla”, ali se procenjuje i njihovo psihičko stanje – „nije uzela terapiju”, „nije popila lekić”. „To je na neki način jedan lični obračun i želja da se ja u tom trenutku degradiram, ili ponizim, ili unizim, i to ne kao novinarka, već kao žena. Kada vide da im to ne ide, onda posle toga sledi da sam strana plaćenica, da ne volim Srbiju, da sam protiv srpskog naroda...ili da bi me trebalo istući, da bi me trebalo razapeti” (Intervju 7).

Uvidi o proceduri i mehanizmima zaštite novinara

Nalazi iz intervju pokazuju da novinari prepoznaju dva glavna mehanizma zaštite od uvreda i pretnji sa digitalnih platformi: **mehanizam samozaštite** od onlajn uvreda i pretnji koji su uspostavili sami novinari i novinarka, i **mehanizam institucionalnog prijavljivanja** uvreda i pretnji koji postoji na nivou redakcije i medijske organizacije. Nažalost, u svim redakcijama ne postoje razvijeni mehanizmi zaštite, tako da su novinari često primorani da sami preduzmu mere zaštite od digitalnih napada. Pojedini novinari koriste „skripte” društvenih mreža na osnovu kojih mogu istovremeno da blokiraju po dve-tri hiljade naloga na osnovu unapred zadatih kriterijuma: „Ljudi koji me prate na Tviteru mi kažu da ispod mojih tvitova vide razne gadosti. Međutim, ja ih sigurno u poslednje dve, tri godine više ne vidim i pošteđena sam toga” (Intervju 4). Drugi koriste takozvano „mjutovanje” odnosno uklanjanje određenih reči ili celih fraza kako bi izbegli da vide tvitove u kojima se određene reči pominju. Jedna od intervjuisanih novinarki je taj mehanizam primenila na sopstveno ime i prezime da ne bi videla šta drugi pišu o njoj: „Skoro sam mutirala neke reči i videla sam da ja zapravo imam 28.000 blokiranih naloga” (Intervju 4).

Kada se novinari i novinarka suoče sa pretnjama i uvredama, na nivou pojedinih redakcija se najpre razgovara o tome, pa se zatim donosi odluka da li će se i kada slučaj prijaviti nadležnom tužilaštvu. Kada su slučajevi ozbiljni, pojedini mediji obaveštavaju i međunarodne novinarske organizacije za zaštitu novinara i podnose prijavu direktno tužiocu za visokotehnoški kriminal, a prethodno obaveštavaju i nadležne iz

Stalne grupe za bezbednost novinara. Međutim, intervjuisani novinari zapravo nemaju pozitivna iskustva u vezi sa procesuiranjem prijava za onlajn uznemiravanje: „Da li će nešto uopšte biti preduzeto zavisi od toga koliko je zamenik tužioca ambiciozan i koliko mu je stalo da dobije osuđujuću presudu, ali mislim i da zavisi od kalibra onog ko preti” (Intervju 4). Najčešće se prijavljuju direktne pretnje, ali medijska organizacija ne može da prijavi uvredu i pretnju, već to može da bude samo lična prijava: „Kada je nekom novinaru konkretno prećeno, onda to može da se prijavi tužilaštvu i u principu kada to zaista pređe neku granicu, mi onda takve poruke i prijavljujemo i to bez nekih konkretnih rezultata. To onda dosta i obeshrabruje novinare da prijavljuju” (Intervju 1).

Novinari intervjuisani za potrebe ovog istraživanja navode da brojne redakcije u Srbiji nemaju uspostavljen protokol, niti bilo kakve mehanizme zaštite i reagovanja na napade poput onih koji postoje u svetskim medijskim organizacijama: „Zaista nemamo razvijen nikakav mehanizam. Štaviše, vrlo često ni ne razgovaramo o tome. Prosto je to postalo nekako normalno, što je pogrešno, ali verujem da bi trebalo da imamo neki mehanizam kako da izustimo da postoji problem, da javno priznamo da postoji problem” (Intervju 5).

Jedan od glavnih problema je taj što su novinari u Srbiji navikli da je uznemiravanje u onlajn sferi „normalno” i svesni su da većina njihovih kolega i koleginja ne pridaje značaj tome. Međutim, ima onih koji smatraju da je takav pristup pogrešan i da bi za sve redakcije bilo neophodno da hitno razviju i uspostave metodologiju prepoznavanja napada, uvreda, i drugih oblika nasilja nad novinarima: „Mislim da niko od nas ne treba da to normalizuje i da govori da to ide u rok službe, kako je to normalno. Prosto treba prijavljivati” (Intervju 4). Prema podacima i uvidima dobijenih iz istraživanja, vidi se da je kad je reč o digitalnom nasilju nad novinarima, sve još uvek na nivou ličnog reagovanja. Urednik lokalnog portala smatra da je baš zbog toga neophodno raditi sa „novinarima, da im objasniš da to nije pametno ni zbog njih lično, ni zbog njihovih porodica, ni zbog prijatelja i da na kraju krajeva nije normalno ako se baviš novinarstvom” (Intervju 10). Neke redakcije smatraju da je lakše ako ignorišu uvrede: „Ignorišemo uvrede. Ja mislim da mi nikada ne odgovaramo na uvrede. Hajdujemo ih, ako su na Fejsbuku, brišemo ih ako su neke strašne uvrede i govor mržnje, ali ne odgovaramo” (Intervju 5). Ipak, neki mediji su u saradnji sa Nezavisnim udruženjem novinara Srbije (NUNS) i drugim međunarodnim organizacijama nedavno počeli da razvijaju protokole ponašanja i zaštite bezbednosti novinara: „Tu je najvažnije da se podvuče da iako su u većini slučajeva ti napadi individualni, da to nije stvar pojedinca, nego je to stvar redakcije da u tom trenutku pruži adekvatnu zaštitu svom čoveku” (Intervju 1).

Sporo reagovanje ili potpuno odsustvo reakcije nadležnih institucija koje treba da se bave bezbednošću novinara dodatno utiče na dobrostanje novinara i njihovu motivaciju da pretnje i napade prijavljuju. Ovo ilustruju sledeće tvrdnje intervjuisanih novinara: „Kada dobijete priču da

vas treba samleti u mašini za mlevenje mesa, kao što smo skoro dobili, onda to advokati pošalju Tužilaštvu za visokotehnološki kriminal, a oni kažu – *pa ovde nema konkretne pretnje, ne kažu da tebe i tebe treba samleti, nego onako iznose svoje mišljenje da vas treba samleti*” (Intervju 2). Ima brojnih primera koji pokazuju kako se nadležne institucije odnose prema pretnjama novinarima: „Mi smo pokušavali da otkrijemo ko stoji iza određenog portala, gde nam je Tužilaštvo za visokotehnološki kriminal tad reklo – *znate, mi to ne možemo da otkrijemo zato što je to u inostranstvu*” (Intervju 3). U slučaju da novinari i redakcije formalno prođu proceduru prijavljivanja pretnji nadležnima, na kraju ceo proces po pravilu „zapne na tužilaštvu”: „Policija uradi svoj deo posla, ti prijaviš, oni stvarno dođu, pitaju. Posle toga policija podnosi protiv NN lica krivičnu prijavu i dođe do tužilaštva. Onda nas upute na građansku parnicu i oni procene da to nije krivično delo ugrožavanje bezbednosti i tako dalje, što je, po mom sudu, blago rečeno licemerno. To je poruka o nekažnjivosti. I zbog toga verovatno kolege smatraju da je sve to besmisleno” (Intervju 10). Pojedine novinarke zbog ovoga retko kada ili gotovo nikad ne prijavljuju nadležnom tužilaštvu pretnje i napade na njih: „Besmisleno je” (Intervju 3). „Tri puta sam prijavljivala, jedan slučaj je već okončan osuđujućom presudom” (Intervju 4). „Prijavljivanje je možda i sa psihološke strane bitno, tek kada vi podnesete prijavu, tek tada se osetite uplašeno, tek tada postane stvarno” (Intervju 4).

Odsustvo podrške kolega iz redakcije i solidarnosti drugih kolega iz medija je još jedna obeshrabrujuća situacija sa kojom se suočavaju intervjuisni novinari. U intervjuima ističu da solidarnosti najčešće ima u krugu sopstvene redakcije i prijateljskih medija, a da je medijska polarizacija, koja postoji kad je reč o važnim društveno-političkim temama, prisutna i u ovim situacijama: „Solidarnost ne postoji. Mi smo vrlo često meta napada, ne mogu da kažem kolega, ali drugih medija, tabloidnih medija, pre svega, za koje postoje dokazane veze sa vlašću finansijske, političke i na svaki drugi način. To je jedno transakciono novinarstvo, klijentelističko, gde ja mislim da oni iskreno ne mogu da shvate da mi radimo nešto za šta nismo plaćeni i da nam nije naručeno, pošto oni tako rade” (Intervju 1). Intervjuisane novinarke navode da su, u slučaju uvreda i pretnji na društvenim mrežama, očekivale reakciju cele medijske zajednice ili jednog njenog dela zbog napada kojima su bile izložene: „Naše kolege i naročito u mojoj redakciji su, prvo stariji od nas, ne barataju, uopšte se ne kreću u digitalnoj sferi, drugo većina njih su bili ratni izveštači i ove stvari ne shvataju ozbiljno i meni je čak jedan kolega sa kojim sam izuzetno bliska, rekao – *Meni sve što nije stavljanje pištolja u usta je potpuno bezazalno i ja vidim da je tebi loše, ali mi ne dopire do svesti zašto ti je loše kad ti niko nije stavio pištolj u usta*” (Intervju 4).

Intervjuisani novinari smatraju da je za sada jedini oprobani mehanizam zaštite od zastrašivanja i onlajn uznemiravanja, u situaciji u kojoj nema efikasnih protokola i institucija, javno objavljivanje uvreda i pretnji na portalima ili platformama koje koriste: „Nama je javnost jedina mo-

guća odbrana od svih mogućih napada" (Intervju 2). „Naša prva adresa je javnost i to je jedino što mi imamo u ovakvom društvu kao neku vrstu pokušaja zaštite samih sebe" (Intervju 10). Novinar beogradskog nedeljnika smatra da novinari u Srbiji nemaju drugu zaštitu osim javnosti: „Mislim da jedino što nama ostaje to je jedina odbrana koju imamo je javnost, ne zato što je to nama potrebno nego to je jedina zaštita, mi nemamo ovde drugu zaštitu" (Intervju 6).

Uvidi o posledicama pretnji na novinare

Analiza intervjuja pokazuje da se jedan broj novinara zbog onlajn uznemiravanja i zastrašivanja odlučuje da menja temu o kojoj pišu ili pravac obrade teme, ili način na koji pišu o njoj. Neki novinari su postali izuzetno oprezni posle dobijenih pretnji da su „izdajnici države": „Kada pišemo o Kosovu, kada pominjemo Kosovo, tu smo se toliko puta opekli da sada na sve moguće načine pokušavamo da ne govorimo da li je Kosovo zavisno ili nezavisno, jer znamo da će nam se nakačiti horda ljudi koji nemaju pametnija posla nego da tvrde da mi kršimo ustav ove zemlje" (Intervju 5). Mladi novinari koji su se prvi put suočili sa napadima teško doživljavaju nasilje kojem su izloženi u komentarima ili direktnim porukama na mrežama, pa se u dogovoru sa svojim urednicima i direktorima sklanjaju i odlaze van grada na neko vreme: „Ti moraš da budeš ozbiljno jak da to prevaziđeš i da izignorišeš. Svako ima svoje mišljenje i to je u redu, ali može mišljenje da bude na osnovu nekih argumenata, da ta rasprava bude pristojna, da ne bude uvredljiva. To je atraktivnije, ljudi će uvek pre da pročitaju ako nekoga uvrediš, jer im je to zanimljivije i površnije" (Intervju 2).

Pojedine novinarke sa kojima smo razgovarali su čak razmišljale da zbog napada na mrežama i komentara na Jutjubu odustanu od novinarstva: „Prvi put kad sam se suočila sa tim komentarima, bila sam na ivici da izađem iz novinarstva" (Intervju 3). Drugi novinari su izabrali da se ne obračunavaju sa „botovima" na Tviteru: „Nemam tu potrebu da govorim preko društvenih mreža i to je jedan od razloga. Ne bih iskreno gubio vreme sa obračunima sa botovima. Ja ću napisati tekst, kao što sam pisao o takvim stvarima" (Intervju 6). Ima onih koji na Tviteru odgovaraju na komentare ljudi koji su pristojni, bez obzira na to da li su anonimni ili pod punim imenom i prezimenom: „Nemam problem da odgovorim, ali nemam ni tu vrstu potrebe da se sa nekim raspravljam, da nekome nešto dokazujem, da objašnjavam" (Intervju 7).

Zaključak

Uvidi do kojih smo došli istraživanjem o onlajn napadima na novinare ukazuju na dualnu prirodu ovog problema. Sa jedne strane, primetno je da su pretnje postale sve učestalije i da adekvatan odgovor nadležnih institucija izostaje. Sa druge strane, takav društveni ambijent dovodi do alarmantnog trenda „normalizacije i prihvatanja" onlajn uznemirava-

nja novinara i novinarki u Srbiji. Iako brojna međunarodna i nacionalna istraživanja o nasilju nad novinarima i novinarkama u digitalnom medijskom okruženju ukazuju na to da broj pretnji, uvreda i pritisaka raste iz godine u godinu, novinari i novinarka u Srbiji najčešće smatraju da to sa čim se suočavaju na društvenim mrežama i onlajn platformama ulazi „u opis posla“, da je to „cena“ koju plaćaju za posao koji obavljaju i da je to neka vrsta „normalnog“ okruženja u kome rade i izveštavaju. Pretnje na Tviteru, Fejsbuku i drugim društvenim mrežama, kao i uvrede i govor mržnje na Jutjubu su skoro normalizovane kao svakodnevna pojava, i to ne samo od društva već i od samih novinara koji su tim pretnjama izloženi. Novinari takve uvrede i pretnje retko prijavljuju, što ukazuje na to da u samim redakcijama nema razvijenih i institucionalizovanih mehanizama podrške, kao i to da postojeći institucionalni mehanizmi nisu dovoljni, niti dovoljno efikasni da bi zaštitili novinare. Posledica takvog institucionalnog (ne)reagovanja je ta da novinari i novinarka u Srbiji nemaju poverenja u institucionalni sistem zaštite, niti u nadležno tužilaštvo ili sudove. U takvim okolnostima većina novinara i novinarki ostaje bez institucionalne podrške, što neposredno utiče na njihov profesionalni život, ali i na lično dobrostanje. Praktično, novinari su prepušteni sebi i mehanizmima samozaštite na internetu, po principu „bolje da ne vidim šta se o meni piše“. Novinari i urednici se zato u takvim slučajevima okreću apelima javnosti, nadajući se da će ih javno pisanje o napadima i pretnjama koje doživljavaju spasiti posledica i drugih pretnji.

How journalists in Serbia deal with online attacks - normalization of digital violence as a consequence of lack of institutional support

Abstract

In this paper, we present the results and insights from quantitative and qualitative research with journalists in the Republic of Serbia about the digital violence they are exposed to. The research question that we are trying to answer relates to how digital violence is answered and reacted at the personal-professional level of an individual journalist, and how the system, both media and legal-institutional, reacts to digital violence and endangering safety of journalists. The hypothesis of our work is that due to the lack of adequate institutional support in cases of digital violence, journalists develop specific self-protection mechanisms. In the first part of the paper, we analyze the media context, while in the second part we present the methodological design of the conducted research. In the third part of the paper, we analyze data from the quantitative study, while in the fourth part we present insights from the qualitative research, interviews with journalists.

Keywords

digital violence, institutional protection, self-protection mechanisms, consequences of threats, well-being of journalists

Literatura

CINS (2023). *Moraš da budeš superžena - (Samo)percepcija položaja istraživačkih novinarki u Crnoj Gori, Severnoj Makedoniji i Srbiji*. Beograd: Centar za istraživačko novinarstvo Srbije

Freedom House (2019). *Freedom and the Media 2019: A Downward Spiral*. Freedom House

Freedom House (2022). *Freedom in the World: The Global Expansion of Authoritarian Rule*. Freedom House

Media Freedom Rapid Response (2021). *Mapping Media Freedom - Monitoring Report 2021*. EFJ-IPI-ECPMF

Posseti, Julie, Shabbir, Nabeelah, Maynard, Diana, Bontcheva, Kalina and Aboulez, Nermin (2021). *The Chilling: Global trends in online violence against women journalists*. UNESCO

Reporters without Borders (2022). <https://rsf.org/en/country/serbia>